

Vastaanottajien näkemyksiä ohjelmatekstityksen toimivuudesta

Liisa Tiittula
Helsingin yliopisto

Abstract

The article presents results of a reception study in which viewers' opinions of the quality of subtitling for the Deaf and Hard of Hearing (SDH) were examined. The method for gathering data was group discussion, also called (focus) group interview. Two groups of 7 hard-of-hearing viewers watched a subtitled tv-movie and discussed the subtitles during the watching and afterwards. Compared to a survey, this method has the advantage of getting opinions of concrete subtitling solutions and problems. Accordingly, the findings concern the subtitles of one specific movie; in the discussions, however, the SDH was also more generally dealt with. The following topics were raised and discussed by the participants in detail: speaker identification, signaling linguistic variety and change of the language, timing, subtitling of auditive non-verbal information including music, as well as the use of colors, which caused difficulties for the participants with sight problems.

Keywords: subtitling for deaf and hard of hearing, reception research, group discussion

Avainsanat: ohjelmatekstitys, vastaanottotutkimus, ryhmäkeskustelu

1 Johdanto

Ohjelmatekstityksellä tarkoitetaan suomenkielisten televisio-ohjelmien suomenkielistä ja ruotsinkielisten ohjelmien ruotsinkielistä ruututekstitystä, jonka päämääränä on tuoda esiin ohjelman puhe ja muu äänimaisema (Pöntys 2016). Tekstitys palvelee ennen kaikkea kuuroja ja huonokuuloisia,¹ mutta siitä on hyötyä myös tilanteissa, joissa vastaanottimen ääni on pidettävä hiljaisena tai pois päältä. Lisäksi tekstityksestä hyötyvät kielenoppijat, joiden voi olla vaikea saada vieraskielisestä puheesta selvää. Suomessa ohjelmatekstitystä on ollut jo vuodesta 1983 lähtien Yleisradion tarjoamana (Yle 2015), mutta vasta vuonna 2011 annettu asetus televisio-ohjelmiin liitettävästä ääni- ja tekstityspalvelusta (292/2011) velvoitti televisioyhtiöt tarjoamaan tekstityspalvelua kotimaisten ohjelmien alkuperäiskielellä (ks. myös Viestintävirasto 2015.)

Vastaanotto on audiovisuaalisen kääntämisen tutkimuksessa saanut viime vuosikymmenen aikana yhä enemmän huomiota (Pérez-González 2014: 175). Kuulovammaisille tarkoitettun tekstityksen vastaanotossa keskeisiä tutkimusmenetelmiä ovat olleet kyselytutkimukset ja silmänliiketutkimukset (esim. Romero-Fresco 2015).

¹ Vrt. varhaisempi termi *kuulovammaistekstitys* ja englannin *subtitling for the deaf and hard of hearing*.

Suomessa ohjelmatekstityksen vastaanottoa on aiemmin tutkittu vuonna 2013 laajalle vastaanottajajoukolla tehdyn kyselytutkimuksen avulla (Tiittula & Rainò 2013), ja tässä artikkelissa selostettu tutkimus on sille jatkoa. Kyseisen tutkimuksen mukaan ohjelmatekstityksen suurimpia ongelmia olivat tekstityksen puuttuminen,² tekniset ongelmat ja tiedonsaanti tekstityksen olemassaolosta.

Tarkempia käsityksiä siitä, millaista ohjelmatekstitys vastaanottajien mielestä on ja millaista sen tulisi olla, on kyselytutkimuksen avulla kuitenkin vaikea tavoittaa. Siinä missä kyselytutkimus tuottaa suurelta vastaanottajajoukolta paljon melko pinnallista tietoa tutkijan esittämiin kysymyksiin, haastattelun ja ryhmäkeskustelun avulla teemoihin voidaan pureutua perusteellisemmin ja saada syvällisemmin vastaanottajien omia näkemyksiä esiin. Kun tutkimukseen yhdistetään tekstitetyn ohjelman katsominen ja huomio kohdistetaan konkreettiseen elokuvaan ja sen tekstittämiseen, voidaan vastaanottajien kanssa pohtia yksityiskohtaisesti ratkaisuja ja saada esiin näkemyksiä tekstityksen riittävydestä ja tekstityksen piirteistä kontekstissaan. Jos taas haluttaisiin selvittää erilaisten tekstitysvaihtoehtojen suosiota, mahdollisuutena olisi tekstittää eri tavoin ohjelmakatkelmia, esittää niitä eri katsojaryhmille ja tehdä heille kysely (ks. esim. Bartoll & Martínez Tejerina 2010).

Tässä artikkelissa esitellään ryhmäkeskustelumenetelmän avulla saatuja tutkimustuloksia vastaanottajien näkemyksistä ohjelmatekstityksen toimivuuteen vaikuttavista tekijöistä. Tutkimuksessa vastaanottajat rajattiin kuulovammaisten suurimpaan ryhmään: huonokuuloisiin ja kuuroutuneisiin. Kaksi ryhmää katseli yhtä televisioelokuvaa ja keskusteli sen tekstityksestä. Kyseinen elokuva toimi keskustelun pohjana ja virittäjänä, ja sen avulla voitiin konkretisoida ohjelmatekstityksen piirteitä. Vaikka huomio kohdistui yhden televisioelokuvan tekstitykseen, ryhmäistunnoissa tuli esille myös yleisempiä käsityksiä ohjelmatekstityksestä.

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää vastaanottajien käsityksiä siitä, millainen on toimiva ohjelmatekstitys. Kiinnostuksen kohteena olivat erityisesti seikat, jotka ovat sekä aikaisempien tutkimusten (esim. Neves 2005; Tiittula & Rainò 2013) että ohjelmatekstittäjien kanssa käytyjen keskustelujen perusteella keskeisiä ja samalla sellaisia, jotka asettavat tekstittämislle haasteita: tekstityksen tarkkuus, riittävyys ja nopeus, puhujan merkitseminen, värien käyttö sekä musiikin ja äänimaiseman kuvailu.

2 Tutkimusmenetelmä ja aineisto

Ryhmäkeskustelulla (myös: fokusryhmäkeskustelu) tarkoitetaan ”järjestettyä keskustelutilaisuutta, johon on kutsuttu joukko ihmisiä keskustelemaan tietyistä aiheista fokusoidusti, mutta vapaamuotoisesti, tietyksi ajaksi, yleensä noin kahdeksi tunniksi” (Valtonen 2005: 223; ks. myös Morgan 1996). Valtonen tekee eron ryhmäkeskustelun ja ryhmähaastattelun välille: ryhmäkeskustelussa vetäjän eli moderaattorin tehtävä on ohjata keskustelua tavoitteiden mukaisesti ja kannustaa keskustelijoita keskustelemaan

² Tutkimuksen jälkeen ohjelmatekstityksen määriä on lisätty, kuten asetus edellyttää. On myös huomattava, että tässä ei ole eritelty eri kanavien tarjontaa: tekstityspalvelujen osuus suomen- ja ruotsinkielisistä ohjelmatusneista oli 2012 Ylen osalta 60 %, sen sijaan valtakunnallisen ohjelmistoluovan haltijoiden velvoite oli 25 %; vuonna 2016 Ylen velvoite on 100 % ja muiden 50 % (Asetus 292/2011).

keskenään aiheesta, kun taas ryhmähaastattelussa vuorovaikutus painottuu vetäjän ja kunkin osallistujan välille (mt.). Raja on kuitenkin häilyvä, sillä osallistujien aktiivisuus vaikuttaa siihen, missä määrin keskustelu muotoutuu vapaaksi tai rakentuu vetäjän aloitteista, kuten kysymyksistä.

Ryhmäkeskus on muun muassa media- ja markkinatutkimuksissa yleisesti käytetty tiedonkeruumenetelmä. Sitä käytetään erityisesti erilaisten tuotteiden arviointiin ja kehittämiseen ja kun halutaan selvittää osallistujien mielipiteitä ja asenteita keskustelun kohteena olevasta ilmiöstä (Valtonen 2005: 226). Toisten keskustelijoiden puheenvuorot voivat herättää ajatuksia muissa osallistujissa ja johdattaa edelleen kehittämään keskustelun kohteena olevia kysymyksiä. Keskustelussa voidaan käyttää myös erilaisia viriketekniikoita (mp.). Tässä tutkimuksessa katsottu elokuva toimi virikkeenä, jonka tarkoitus oli saada vastaanottajat tuomaan esiin näkemyksiään ohjelmatekstityksestä. Suomessa ryhmäkeskustelua ovat soveltaneet television vastaanottotutkimukseen muun muassa Kytömäki ja Savinen (1993). Käännöstieteessä Tiina Tuominen (2012) on käyttänyt vastaavanlaista tutkimusmenetelmää tekstitetyn elokuvan vastaanottoa käsittelevässä väitöskirjassaan.

Tässä artikkelissa raportoitavaan tutkimukseen osallistui kaksi ryhmää, jotka kokoontuivat 27.5.2014 ja 5.6.2014. Paikkana oli kuulovammaisjärjestöjen Valkea talo Helsingissä. Molemmista ryhmissä oli 7 osallistujaa. Osallistujat tunsivat toisensa, myös paikka oli heille tuttu. Ryhmien kokoamisesta ja käytännön järjestelyistä huolehtivat Kuuloliiton erityisasiantuntija Sirpa Laurén ja Humanistisen ammattikorkeakoulun viittomakielen yliopettaja Päivi Rainò. Keskustelujen vetäjänä toimi tämän artikkelin kirjoittaja. Molemmat tilaisuudet nauhoitettiin ääninauhalle ja videolle. Tilaisuuden alussa osallistujille jaettiin taustatietolomake, jonka he palauttivat täytettynä tilaisuuden lopussa.

Osallistujia oli siis yhteensä 14, heistä naisia oli 10 ja miehiä 4; molemmissa ryhmissä sukupuolijakauma oli sama. Ensimmäisen ryhmän osallistujat olivat työssäkäyviä, nuoria ja keski-ikäisiä, kun taas toisen ryhmän osallistujat olivat vanhempia ja yhtä lukuun ottamatta eläkeläisiä. Iän on monissa aiemmissa vastaanottotutkimuksissa todettu olevan olennainen tekstityspreferensseihin vaikuttaja tekijä (esim. Arnáiz Uzquiza 2010: 167). Suurimman osan äidinkieli oli suomi, kahden äidinkieli oli ruotsi ja yhden suomen lisäksi suomalainen viittomakieli.

Kaikki osallistujat ilmoittivat käyttävänsä jotain kuulon apuvälinettä (kuten kuulokojeita). Ilman sitä kukaan ei kuullut hyvin: yksi kuuli jonkin verran, 10 ilmoitti, ettei kuule lainkaan, ja kolme, että ympäristö tai tilanne vaikuttaa siihen, miten hyvin kuulee. Kuulokojeen kanssa neljä osallistujaa sanoi kuulevansa hyvin, yksi jonkin verran, kun taas yli puolet vastasi, että ympäristö tai tilanne vaikuttaa siihen, miten hyvin kuulokojeen kanssa kuulee. Kuulon suhteen ryhmät eivät eronneet. Katselutilanne oli osallistujille sikäli tavanomainen, että he sekä kuuntelevat puhetta että seuraavat tekstitystä. Tutkimuksen kannalta tämä tarkoittaa, että tekstitystä myös verrattiin puheeseen, ja keskustelussa tuotiin esiin sitä, millainen osallistujien näkökulmasta on ihanteellinen tekstitys kuulovammaisille. Heikkonäköisiä joukossa oli kaksi, molemmat ryhmässä 2. Näkökyvyn merkitys tuli esiin, kun puhuttiin tekstityksen väreistä.

Tarkoituksena oli konkreettisen aineiston avulla saada esiin yksityiskohtaisia näkemyksiä ohjelmatekstityksen ratkaisuksista. Tämän vuoksi oli tärkeää, että ryhmätilanteessa myös katsottiin elokuva, jonka tekstityksestä keskusteltiin, sillä mitä enemmän katsomisesta kuluu aikaa, sitä vaikeampi on muistaa yksityiskohtia ja sitä yleisluonteisempia vastaukset ovat. Aineistona oli Matti Ijäksen ohjaama ja Ylen tuottama elokuva *Puolin ja toisin* vuodelta 2013. Elokuva on esitetty Mikko Pöntyksen tekstittämänä TV1:n Kotikatsomossa, mutta kukaan osallistujista ei ollut nähnyt sitä. Keskustelussa käytettiin televisiosta tallennettua versiota eikä käytetty DVD-versiota, jonka tekstityksen tekninen toteutus poikkeaa television tekstityksestä.³ Elokuva on Suomen itärajalle sijoittuva musta komedia, joka kertoo taloudellisiin vaikeuksiin ajautuneesta asfalttiurakoitsijasta ja siitä, miten keskeytynyt urakka yritetään viedä päätökseen paikalle palkatun nuoren tieinsinöörin ja venäläisten hämärämiesten avulla. Tapahtumissa mukana on myös urakoitsijan rahoja havitteleva asianajaja, jolla on suhde tämän vaimoon.

Aikaa ryhmätapaamisille oli varattu runsas kaksi tuntia. Ensimmäinen tunti käytettiin elokuvan katsomiseen,⁴ toinen keskusteluun. Osallistujia kehoitettiin elokuvan katsomisen aikana myös keskustelemaan ja kommentoimaan katsomaansa. Katsomisen jälkeisessä keskustelussa moderaattori kehotti osallistujia ensin vapaasti kommentoimaan ohjelmatekstitystä. Vetäjä oli varautunut nostamaan esiin johdannossa mainitut aiheet. Ne nousivat kuitenkin ryhmässä spontaanisti puheeksi, ainoastaan tekstityksen nopeus oli aihe, joka tuli vain 1. ryhmässä oma-aloitteisesti esiin. Vetäjän tehtäväksi jäi huolehtia siitä, että aiheita tarpeen tullen syvennettiin ja täsmennettiin. Koko istuntojen ajan paikalla oli kaksi kirjoitustulkkia, jotka tulkkasivat osallistujien puheen, lisäksi ensimmäisen ryhmän tulkki tulkkasi myös elokuvan äänimaiseman. Hän kirjoitti tulkkauksen alkuun menettelystään näin:

*Aion kirjoittaa tosta musiikista, joka kuuluu, ja muista äänistä. Koska toiset kuulee niitä kuulokojeella, toiset ehkä eivät.

Kirjoitustulkkauksella saattoi olla merkitystä sille, mihin osallistujat kiinnittivät huomiota. On todennäköistä, että he vertasivat tulketta tekstitykseen ja ottivat puheeksi seikkoja, joita oli kirjoitustulkkauksessa mutta ei ollut tekstityksessä. Vastaanottotilanteena tutkimustilanne erosi siten ehkä tässäkin suhteessa tavanomaisesta katsomistilanteesta. Tosin ei varmaan ole harvinaista sekään, että läsnä on toinen katsoja, joka antaa elokuvasta lisätietoa. Kirjoitustulkkeet tallennettiin tutkijan käyttöön, mikä nopeutti aineiston käsittelyä ja helpotti sen analyysia.

Ryhmät olivat keskenään melko erilaisia: Ensimmäinen ryhmä oli hyvin aktiivinen ja keskusteli vilkkaasti myös elokuvan katselun aikana. Osallistujat analysoivat varsin tarkkaan ohjelmatekstitystä. Toinen ryhmä oli passiivisempi, elokuvan aikana kommentteja annettiin hyvin vähän ja varsinaisessa keskustelussa vetäjän rooli korostui ensimmäistä ryhmää enemmän. Myös ryhmien katselutilanteet olivat erilaisia.

³ Olennainen ero on, että Ylen ohjelmatekstityksessä käyttämät värit puuttuvat DVD-tekstityksestä. Lisäksi DVD-tekstityksessä teksti on keskitettynä.

⁴ Elokuvan kokonaispituus on 85 minuuttia; sitä ei siis katsottu loppuun saakka.

Ensimmäisen päivän kokoontumistila osoittautui katsomisen kannalta huonoksi: projektorin heijastama kuva oli hyvin tumma, ja sitä oli vaikea nähdä. Osallistujilla oli kuitenkin paljon kommentteja. Huonosti näkyvän kuvan vuoksi äänimaiseman tulkkaus oli tärkeää, mutta saattoi siis sekin osaltaan vaikuttaa kommentteihin, mikäli ohjelmatekstitystä verrattiin kirjoitustulkkaukseen. Tutkimuksessa ei kuitenkaan olennaista ole se, onko jokin kommentti jossain kohdassa oikeutettu tai perusteltu, vaan se, millaisia seikkoja vastaanottajat nostivat esiin. Siten tässä artikkelissa ei käsitellä myöskään tekstittäjän näkökulmaa, mikä lisäksi ylittäisi artikkelin rajat.

Keskustelijoita eniten puhuttaneita teemoja olivat henkilöiden puhuma kieli, puhujien identifioimiseen liittyvä värien käyttö, sekä musiikin ja muun äänimaailman kuvaileminen. Seuraavassa tarkastellaan ensin puheen ja tekstityksen suhdetta, toiseksi puhujien merkitsemistä ja kolmanneksi tekstin ajoitusta. Tämän jälkeen siirrytään puheen ulkoiseen äänimaailmaan ja käsitellään ensin musiikin ja sitten äänimaiseman kuvailua.

3 Puhe kirjoitettuna: kielellinen vastaavuus

3.1 Lyhentäminen ja tiivistäminen

Yksi keskeisiä kielensisäisen tekstityksen kysymyksiä on, miten tarkkaan tekstityksen pitäisi vastata puhetta. Vastaus riippuu tietenkin puheesta, sen määrästä ja kielimuodosta. Eri vastaanottajaryhmät voivat toivoa erilaista tekstitystä, ja lopulta myös tekstityksen tarkoitus ratkaisee. Elokuvan *Puolin ja toisin* puhe on varsin kirjakielestä ja osin jopa liioitellun selkeää. Silti tekstitystä on jouduttu paikoin lyhentämään ja tiivistämään, kuten seuraavat esimerkit osoittavat. Esimerkeissä on ensin kuultavissa oleva puhe ja nuolen jälkeen puheen tekstitys.

- (1) Mutta minä haluan ne rahani nyt ja heti.
→ Mutta minä haluan rahani heti.
- (2) Luontohan täällä on komea. Rajan tuntumassa kun ollaan.
→ Luontohan täällä rajan tuntumassa on komea.
- (3) Työt lähtevät käyntiin, kun vaimo maksaa lunnasrahat, minun rahojani joka penni.
→ Työt alkavat, kun vaimo maksaa lunnasrahat, minun rahojani.

Ensimmäisen ryhmän osallistajat kommentoivat elokuvan aikana tekstityksen tarkkuutta. Esimerkin (1) tekstityksessä huomiota kiinnitettiin *nyt*-sanaan, jota pidettiin ilmauksessa oleellisena ja jonka poisjättöä ihmeteltiin, koska ajateltiin, että se olisi mahtunut riville. On huomattava, että tekstityksen katsojilla ei ole ainakaan tarkkaa tietoa tekstittämistä rajaavista tila- ja aikarajoista, kuten lukuajasta (ks. esim. Vertanen 2007; Pöntys 2016). Ryhmän osallistujien tietoisuutta tekstityksestä vastaanottamisen näkökulmasta kuvaa se, että he kertoivat katsoneensa englanninkielisten ohjelmien kuulovammaistekstityksiä, vertailivat suomalaisia niihin ja pitivät niitä puhetta tarkemmin toistavina ja siksi parempina. Tekstin muutokset, kuten lyhentäminen ja korvaaminen synonyymeillä

koettiin ongelmallisiksi, vaikka ymmärrettiin, että korvaaminen voi johtua tilarajoituksista (vrt. esim. 3). Seuraava katkelma tiivistää vastaanoton vaikeutta:⁵

D: Mua ainakin itseäni häiritsee ihan suunnattomasti se et niinkun kun mum mielest se pitäs niinku just nimenomaan laittaa mahdollisimman paljon siten miten ne niinku puhuu siinä elokuvassa tai ohjelmassa, koska se on tosi rasittavaa sitten et okei no se sano suunnilleen näin, mutta se sano jotain muuta ja tälle, kun kuitenkin sitten kuulee sen puheen mutta ei ihan täysin saa siitä sitten aina selvää.

E: Niin vaikka kuulee mutta jos lukee huuliltakin, ihmettelee, jos se ei sitten sanokaan niin.

Puheen tarkkaa toistamista voidaan perustella huulion merkityksellä: jos kuulovammainen lukee puhetta huulilta ja samalla seuraa tekstitystä, tekstityksen poikkeavuus puheesta vaikeuttaa huulilta lukua ja ymmärtämistä. 2. ryhmässä oltiin kuitenkin sitä mieltä, että ”tekstitystä oli helppo seurata, koska repliikit oli tarkkaan kirjoitettu, vain pikkusanoja oli jätetty pois”. Sanojen korvaamiseen synonyymeillä ei 2. ryhmässä ollut kiinnitetty huomiota.

Tekstin määrä jakoi mielipiteitä. 1. ryhmässä oltiin sitä mieltä, että kaikki mikä puhutaan, tulisi tekstittää; lukijasta on kiinni, jaksako lukea kaikki. Yksi osallistuja esitti tähän kuitenkin varauksen: kaikki puhuttu pitäisi kyllä tekstittää, mutta ei välttämättä ”hienouksia”, koska ne voivat viedä liikaa katsojien huomiota; katsoja voi juuttua niihin, vaikka pääasia on tarina ja elokuva, jota tekstityksen pitäisi hänen mielestään vain tukea. 2. ryhmässä tekstin määrää pidettiin sopivana: sitä oli helppo seurata eivätkä pienet poistot tai muutokset häirinneet niitä, jotka sellaisia olivat havainneet. Ryhmien erilaisia näkemyksiä voi selittää ikäero: nuorempien katsomis- ja lukunopeus voi olla suurempi kuin eläkeiässä olevien (lähes kaikki 2. ryhmän osallistujat 60–74-vuotiaita).

3.2 Murteen ja puhekielen tekstittäminen

Vaikka elokuvan puhe oli varsin kirjakielistä, keskustelun murteesta laukaisi elokuvan kenties ainoa murrekana *tyyky*, mikä osoittaa, miten tarkkaan osallistujat seurasivat puhetta ja tekstitystä. Toisaalta huomio kiinnittyy helpommin sanoihin kuin puhekieliseen ääntämykseen, joka oli vain osittain viety tekstitykseen mutta jota ei kuitenkaan kommentoitu lainkaan:

- (4) Tyyky pöyässä tasan seittemän.
→ Tyyky pöydässä tasan seittemän.

Yleisenä kommenttina keskusteluissa tuotiin esiin, että murteellista suomea on joskus vaikea ymmärtää ja se voi olla raskasta lukea. Toisaalta eräs 1. ryhmän osallistuja, joka toivoi hyvin tarkkaa tekstitystä, kertoi nauttineensa katsoessaan *Tuntemattoman sotilaan* tekstitystä, jossa murre oli kirjoitettuna alkuperäisen tekstin tavoin.

⁵ Puheen litterointi on muuten melko tarkkaa, mutta epärointi-ilmauksia on poistettu, sanojen toistoa on vähennetty ja välimerkit on lisätty luettavuuden helpottamiseksi. Puhujat on merkitty kirjaimilla seuraavasti: 1. ryhmä A–G, 2. ryhmä H–N; V = vetäjä.

3.3 Mitä kieltä puhutaan: suomea vai venäjää?

Jos elokuvassa puhutaan useita kieliä, kuuleva vastaanottaja havaitsee kielen vaihtumisen, vaikka tekstityksen kaikki repliikit olisivat suomeksi. Jos puhetta ei kuule, ei myöskään voi havaita kielen vaihtumista, ellei se käy ilmi tekstityksestä. Elokuvassa *Puolin ja toisin* puhutaan suomen ohella venäjää. Kuuleville tarkoitetussa versiossa venäjä on osin käännetty suomeksi, osin jätetty kääntämättä. Tämä ohjelman tekijän valinta vaikuttaa myös ohjelmatekstitykseen, johon suomennokset on siirretty. Puhetta kuulemattomalle katsojalle tämä on erittäin sekavaa. Tekstityksessä tilannetta oli selkeytetty kursivoinnin avulla. Venäjä oli tekstitetty pääosin kursivoituna venäjäksi, näin myös paikoin venäjää taitamattoman urakoitsijan puheessa esiintyvät venäjänkieliset ilmaukset (esim. *da, da*) mutta ei kuitenkaan systemaattisesti. Myöskään suomennettuja kohtia ei ollut kursivoitu. Kursivoinnin merkitys jäi katsojille epäselväksi.

Epäselvyys siitä, mitä kieltä kulloinkin puhuttiin, oli fokusryhmissä yksi eniten keskustelua herättäneistä aiheista. Hämmennystä kuvaa seuraava kommentti:

A: en ymmärrä, että miksi käännetään venäjää suomeen, ja jossain kohdassa käännetään venäjäästä venäjään. Vähän hämmentävää.

Kun kyse oli venäläisestä Sashasta ja hänen apuristaan, joka ei osaa suomea, aiemmista katkelmista saattoi päätellä, että he puhuvat venäjää, vaikka tekstitys oli suomeksi. Päätely ei kaikissa kohtauksissa kuitenkaan ollut näin yksinkertaista. Esimerkiksi tieurakoitsijan ollessa Venäjällä vankilassa häntä katsomaan tulee lastensa kanssa nainen, jonka luona urakoitsija asuu ja joka puhuu suomea. Nainen sanoo, että hänen pojallaan Andreilla on asiaa. Andrei rupeaa lausumaan ylevältä kuulostavaa runoa. Tekstitys on suomeksi, mutta Andrei lausuu venäjäksi. Seuraava 2. ryhmän keskustelu kuvastaa katsojien hämmennystä ja erilaisia tulkintoja.

M: Mutta tää pikku poika joka puhu sitä Puškinia tai lausu Puškinin runon, ni se oli niinku esitystä ja se oli semmosta selkeetä et se oli sen takia helppo mieltää venäjän kieliseksi.

I: Mä luulen koska se oli oikeeta venäjän kieltä. Niin mä luulen.

H: Minä luulin että se oli opetellut runon suomeksi.

V: Aa, niin siinä ei sanottu että se oli venäjäksi! Se oli yksi näitä kohtia, missä ei näy. On vaan suomennettu mutta ei näy, mitä kieltä se on.

L: Siitä olisi kyllä voinut mainita, mitä kieltä puhutaan. Jos ei kuule tarpeeksi hyvin, on vaikea erotella sitten.

M: Oliko se Puškin suomeksi?

I: EI ei. Hän lausui sen venäjän kielellä mutta se käännettiin suomeksi.

M: Sitä mä rupesin ihmettelemään että miten se poika voi suomeks-
(naurua)

Epäselväksi jäi myös, ymmärsivätkö venäläiset suomea. Tämä ei tosin kuulevallekaan katsojalle välttämättä olisi ollut selvää, mutta asian esiin nostaminen kuvastaa sitä, miten monenlaisia kysymyksiä voi nousta, jos ei tiedä, mitä kieltä kulloinkin puhutaan. Osallistujia kiinnosti lisäksi se, miten henkilöt puhuivat. Kun urakoitsijan apuun hakema venäläinen Sasha alkaa puhua suomea, tekstitykseen oli repliikin aluksi merkitty

sulkuihin: (*Venäläisittäin:*). Muuten aksenttia ei ollut puheessa kuvattu, ja koska Sasha puhui kieliopillisesti oikein, katsojalle pitäisi jäädä tästä ensimmäisestä kuvailusta mielikuva hänen puhetavastaan. Todettakoon, että näyttelijä on suomalainen, joka matkii venäläistä intonaatiota. Toinen tapa merkitä aksenttia on kohtaus, jossa edellä mainittu nainen, joka ensin on puhunut venäjää, alkaa puhua suomea. Tässä tekstityksen tavutus osoittaa aksenttia: *Nyky-a-kai-sia...* Aksentin osoittaminen kirjoituksessa on vaikeaa. Joskus sen tarkka kirjoittaminen voisi jopa johtaa väärinymmärrykseen, vrt. seuraavat Sashan repliikit:

- (5) Tuota, tuota, tuota.
→ Työtä, työtä, työtä.
--
Hevonenkin osaa tehdä tuota.
→ Hevonenkin osaa tehdä työtä.

3.4 Äänensävy

Puheääni kantaa monenlaista informaatiota, eikä pelkkä sanojen tekstittäminen tuo kaikkea esiin (vrt. edellä puheena ollut aksentti). Ääneen liittyviä seikkoja ovat paitsi prosodia, kuten intonaatio, paino, sävy ja voimakkuus, myös sellaiset ilmiöt kuin tempo (nopeus ja sen muutokset), huokaukset, naurahdukset ja niin edelleen. Vaikka sanoman ymmärtämisen kannalta äänelliset seikat voivat olla hyvin tärkeitä, niiden tulkinta ja kuvaaminen voi olla vaikeaa. Vaikka äänelliset tekijät ovat puheessa aina läsnä, niiden tiedostaminen ei ole itsestään selvää. Siten ei ole yllättävää, että mielipiteet puheäänien kuvailusta olivat varsin erilaisia. Asiaan kiinnitettiin spontaanisti sekä elokuvan aikana että sen jälkeen vain 1. ryhmässä huomiota. Esitettiin, että huokaukset ja painotukset, joilla on merkitystä, on tekstitettävä, koska ne voivat korostaa sanomaa tai vähentää sen merkitystä. Yksi osallistuja oli sitä mieltä, että tunnesävy (esim. vihainen ääni) olisi syytä kuvailla, ellei se käy ilmi ei-verbaalista käyttäytymisestä. Toisaalta myös todettiin, että tämä on hyvin vaikeaa, koska se pitäisi tehdä niin, ettei aliarvioida katsojaa ja hänen kykyään ymmärtää ei-verbaalista viestintää. Osallistujat pohtivat asiaa myös tekstittäjän kannalta: yhteiset konventiot tunnesävyjen kuvaamiseen voisivat helpottaa työtä.

Yhdessä kohdassa elokuvaa henkilö huokaisee merkityksellisesti vastauksena toisen kysymykseen. Huokausta ei ollut tekstitetty. 1. ryhmässä tähän kiinnitettiin huomiota ja oltiin sitä mieltä, että huokaus olisi tässä ollut paikallaan tekstittää, koska se ei näkynyt visuaalisesti. 2. ryhmässä seikkaan ei kiinnitetty huomiota, mutta kysyttäessä, pitäisikö huokaukset tekstittää, toiset olivat sitä mieltä, että kaikki, mikä ei näy, on tekstitettävä. Yksi 2. ryhmän osallistuja totesi kuitenkin, että hänestä äänensävyjen tekstittäminen on turhaa, koska hänen tulkintansa voisi olla eri kuin tekstittäjän tulkinta. Myös nauramisen ja hymyilemisen kuvailusta oltiin molemmissa ryhmissä monta mieltä: Useimpien näkemys oli se, että nämä näkyvät kasvojen ilmeistä. Yksi 2. ryhmän osallistuja kertoi nähneensä sellaisia kuvailuja kuin ”nauravat” ja ”hihittävät” ja sanoi niiden kuitenkin kertovan paljon.

4 Puhujien merkitseminen: värit ja nimikyltit

Kuuleva tunnistaa äänilähteen, mutta ääntä kuulemattomalle ei ole aina selvää, kuka puhuu, jos kohtauksessa on useampia henkilöitä – tavallinen ongelma, kun kuulovammainen katsoo vieraskielisiä suomeksi tekstitettyjä ohjelmia. Ohjelmatekstityksessä puhujan merkitsemiseen käytetään nimikylttejä ja Ylessä myös värejä, mitä yksi osallistuja nimenomaisesti kiitti hyvänä asiakaspalveluna. Elokuvasa *Puolin ja toisin* päähenkilöiden puhe on tekstitetty tietyin värein: tieurakoitsijan puhe vaalean sinisellä, insinöörin keltaisella ja urakoitsijan vaimon vihreällä. Muiden puhe on valkoisella. Seuraavassa repliikissä on tekstitettyä urakoitsijan ja asianajajan vuorosanat. Esimerkistä näkyy, miten repliikkiviiva osoittaa puhujan vaihtumista.

- (6) Yhteinen kotinnehan se on. – Takoa ei myydä. – Jostain on aloitettava.

Kohtauksissa, joissa oli useampia henkilöitä eikä värejä ollut käytetty, osallistujilla oli paikoin vaikeuksia tunnistaa puhuja. Tätä vaikeutta kommentoitiin sekä katsomisen aikana että sen jälkeen. Seuraava katkelma on 2. ryhmän keskustelusta elokuvan jälkeen.

- I: Esimerkiksi siin on yks kohta, missä ensin puhui tytär ja sitten puhui äiti ja molemmat oli valkosella. Elikkä ellei kuule mitään, niin on aivan mahdotonta niinkun pysyä kärryllä et kuka puhuu. Ja sitten se missä sanoin se kohta niin siellähän meni koko pätkä, siellä oli kolme ihmistä ainakin jotka puhu ja kaikki oli valkosella. Ja siinä kyllä menee- niin kun mullekin meni- Kyllähän sen juonen ymmärtää mutta että kuka on minkä juonen takana, se jää epäselväksi kun sitä väriä ei oo.
- L: Joo minusta kyllä eri henkilöiden puheet olisivat kyllä voineet olla omalla värillään, kuten hän sanoi. Monissa kohdissa se oli samalla valkoisella tekstillä. Välillä piti ihan katsoa tarkkaan naamaan että kuka puhuu.
- I: Niin ja sitten kun oli sellasia kohtia, että ei nähnyt suuta, edes. Teksti vaan niinku meni.

Värit auttavat puhujan identifioimisessa, mutta väreissä on omat ongelmansa. Vaikka värien käyttö oli systemaattista, joidenkin osallistujien oli vaikea alussa tietää, kuka milläkin värillä puhuu. Ratkaisuksi tähän ehdotettiin, että värien merkitys voitaisiin kertoa alussa, toisaalta todettiin, että merkityksiä voi olla vaikea muistaa. Osallistujat keskustelivat myös siitä, kuinka monta väriä on sopiva määrä. Jotkut pitivät 3–4 väriä sopivana, toisten mielestä kaikille puhujille pitäisi olla omat värinsä. Joku taas totesi, että riittää, kun päähenkilöillä on eri värit; ne jäävät mieleen. Värien tunnistamisen ongelmallisuutta osoittaa myös se, että 2. ryhmän osallistujien mielestä värien käyttö oli epäsystemaattista. Värien pysyvyys saman henkilön tunnusmerkkinä oli siis heille tärkeätä, kun taas 1. ryhmässä esitettiin, että värit voisivat vaihtua, kunhan värin merkitys tehdään kohtauksen alussa selväksi. Värien käytöstä ei siis oltu yksimielisiä.

Väreissä keskeinen seikka on niiden havaittavuus. Aiemmassa vastaanottotutkimuksessa todettiin, että hyvin näkyviä värejä ovat keltainen, vaalean sininen ja vihreä (Tiittula & Rainò 2013: 73–74). Jos näkökyvyssä on ongelmia, värien näkeminen oli kuitenkin tutkimuksen katselutilanteessa vaikeaa; kontrastia pidettiin havaitsemisen kannalta tärkeänä, esimerkiksi vaalean sinistä on vaikea erottaa valkoiselta

kuvapohjalta. Musta pohja auttaisi tässä, mutta sitä taas pidettiin häiritseväenä kuvan peittämisen vuoksi. Kritiikkiä saivat ”neonvärit”. Sanottiin, että ne ovat vaikeita hahmottaa ja raskaita katsoa; ”neonvihreä” häikäisi.

Ylessä nimikylttiä käytetään tavallisesti silloin, kun puhuva henkilö on kuvan ulkopuolella eikä hänelle ole annettu omaa identifioivaa väriä (Pöntys 2016). Seuraavassa esimerkkirepliiikissä venäläisten kidnappaama asianajaja, joka on työnnetty suksiboksiin, puhuu kännykkään. Kuvassa näkyy ensin venäläinen kaksikko autossa, sen jälkeen kuva siirtyy suksiboksiin, asianajajan ääni kuuluu, mutta häntä ei näy.

(7) (Ilpo:) Älä minulta kysy, uskallatko vai et. Totta kai sä uskallat.

Fokusryhmissä sekä nimikylttejä että värejä pidettiin tilanteen mukaan tarpeellisena ja hyvänä menetelmänä. Todettiin, että värejä on vaikea muistaa, nimikyltti on tunnistamisessa helpompi. Toisaalta esitettiin, että värejä on helpompi seurata. Nimikylttien käyttö ei sekään ole ongelmatonta: Jos elokuvassa ei ole mainittu aiemmin henkilön nimeä, ei voi tietää, kehen nimi viittaa. Lisäksi nimikyltti vie tilaa tekstitykseltä, jota siis pitäisi vastaavasti tiivistää.

Jos puhuja ei näy kuvassa, tämän on käytävä repliikistä ilmi (vrt. esim. 7). Yhdessä elokuvan kohdassa 1. ryhmän tarkka katsoja huomautti, että tässä olisi voinut kertoa, että ääni tulee jostain, ilmeisesti alhaalta – puhe kuului hiljaisempana ja tarinasta kyllä kävi ilmi, että puhuja ei ollut huoneessa. Toisessa kohdassa teksti oli oikeassa reunassa, mihin kiinnitettiin 1. ryhmässä huomiota elokuvaa katseltaessa, eikä siirtymän merkitystä osattu tulkita. Kyse oli siitä, että äänenlähde tuli kuvan ulkopuolelta. Elokuvan jälkeisessä keskustelussa tähän kohtaan palattiin: koska tämä oli ainoa kohta, jossa puhuja oli merkitty näin, oli vaikea ymmärtää, miksi teksti yhtäkkiä olikin oikeassa reunassa. 2. ryhmässä kohtauksiin, joissa puhe tuli kuvan ulkopuolelta, ei kiinnitetty lainkaan huomiota tai niitä ei ollut huomattu.

5 Ajastus

Ruututekstin lukemisen kannalta olennaista on paitsi sen määrä myös ajoitus. Maissa, joissa kielensisäisessä tekstityksessä käytetään puoliautomaattista puheentunnistusta, teksti rullaa jatkuvasti. Suomessa sen sijaan ohjelmatekstitys on samanlaista ruututekstitystä kuin kieltenvälinen tekstitys, eli tekstit tulevat näkyviin repliikeittain (ks. esim. Vertanen 2007). Jotta tekstin ehtii lukea – ja myös katsoa kuvaa –, tekstiä ei saisi olla liikaa ja sen on vaihduttava sopivaan tahtiin. Jos teksti noudattaa tarkkaan puhetta ja katsoja seuraa huuliota, on tärkeää, että puhe ja teksti ovat yhtäaikaista. Yleisesti fokusryhmissä oltiin sitä mieltä, että tekstin tuleminen etuajassa ei häiritse vaan pikemmin auttaa seuraamista, mutta jos teksti tulee jälkikäteen, ohjelmaa on vaikea seurata. Eräs osallistuja totesi, että tekstin roikkuminen ruudulla häiritsi. Toisessa kohdassa taas tekstin todettiin kadonneen, ennen kuin puhe oli päättynyt. Kaiken kaikkiaan kuitenkin osallistujien mielestä elokuvassa *Puolin ja toisin* puhe ja teksti tulivat suunnilleen samaan aikaan, mikä helpotti seuraamista: ”ajastukset olivat kohdallaan”. Yksi osallistuja sanoi jopa, että tässä kuvan ja tekstin rytmitys oli ”luksusta” verrattuna

moneen muuhun. Osallistajat olivat myös sitä mieltä, että tekstin nopeus oli sopivaa – silloinkin, kun äidinkieli ei ollut suomi vaan ruotsi ja lukeminen oli hidasta.

6 Musiikin tekstittäminen

Elokuvassa *Puolin ja toisin* esiintyy jonkin verran musiikkia ja sitä käytetään eri tehtävissä. Elokuvan alussa musiikki johdattaa aiheeseen, ja sama tunnusmusiikki sitoo kohtauksia toisiinsa. Tieurakoitsijan tullessa Suomen ja Venäjän rajalle taustalla soi venäläinen balalaikka, mikä antaa kuulevalle vihjeen rajavartiomiehen taustasta. Yhdessä kohtauksessa tieurakoitsija johdattaa insinöörin ja toisen venäläisen maakellariin. Kellarin sisänäkymästä paljastuu ensimmäisenä Mannerheimia esittävä taulu, taustalla alkaa piano hiljaa soittaa Finlandiaa, ja vähitellen kellarin isänmaallinen sisustus sotilasvarustuksineen paljastuu.

Aiemmassa ohjelmatekstityksen vastaanottamisen kyselytutkimuksessa (Tiittula & Rainò 2013) musiikin tekstittäminen jakoi mielipiteitä: toisten mielestä se ei ollut kovin tärkeää, toisten mielestä taas se on kuvattava. Musiikki herätti molemmissa fokusryhmissä jo katselutilanteessa kommentteja, kun esimerkiksi havaittiin, että jotain musiikkia kuului mutta sitä ei kuultu tarkasti ja toivottiin kuvailua tekstitykseen. Esimerkiksi 2. ryhmässä kysyttiin: ”Millaista musiikkia siinä oli?” ja ”Onko tuolla musiikkia?” Seuraavat kommentit ovat 1. ryhmän havaintoja elokuvan aikana:

B: Tuosta musiikistakaan ei ole mitään. Tekstittäjä ei ehkä ole sitä ajatellut.

C: Kyllä siinä jotain tekstiä pitäisi olla (musiikista).

--

A: Tässä voisi olla musiikkityylistä maininta.

B: Niin kun se nyt liittyi elokuvaan, mitä siinä tapahtui.

--

A: Huomaan, miten musiikki rytmittää tätä kyseistä ohjelmaa. Musiikkia ei kuvata, mutta se tukee kuitenkin ohjelman rytmiä, draamallisesti. En osaa sitä selittää...

--

C: On aika tylsä, jos ei kuule mitään. On sen musiikin varassa aika paljon.

1. ryhmässä kirjoitustulkki kuvaili musiikkia (esim. *Musiikki, pienen orkesterin soittama tango jatkuu. Loppui.*), mikä saattoi osaltaan vaikuttaa siihen, että musiikin kuvailun puuttumista kritisoitiin elokuvan aikana varsin paljon. Myös katselun jälkeen aiheesta oli tässä ryhmässä runsaasti keskustelua. Oltiin sitä mieltä, että jos musiikilla on tärkeä osa, se pitäisi merkitä. Todettiin, että musiikki sitoo eri kohtauksia ja sillä on merkitystä kerronnalle. Musiikki antaa tulkintavihjeitä, ja kun ne puuttuvat, vastaanottaja joutuu itse päättämään paljon ja yhdistelemään palasia rakentaakseen tarinan punaisen langan. 2. ryhmäläisille taas riittäisi se, että musiikki kuvaillaan silloin, kun sillä on merkitystä, mutta ei silloin, kun se on vain ”tunnelmallinen tausta”.

Myös yleisempiä mielipiteitä tuli esiin, kuten ”kiva tietää, tuleeko jännittävä kohta”; ”haluaisin tietää, mitä musiikkia tulee, koska musiikista on jäänyt muistijälkiä”. 1. ryhmässä kriittinen katsoja kommentoi musiikin merkitsemisen epäsystemaattisuutta:

A: Kiinnitin huomiota tohon että miten on mahdollista että musiikkityyliä ei kuvattu, koska se on yks olennainen osa tota ohjelmaa tai elokuvaa tai sarjaa, ja sitte yhtäkkiä tekstittäjä kiinnittää vasta ensimmäisen kerran huomiota että musiikkityyli on diskomusiikki ja sitä ennen tunti on menny jo ja siellä on ollu kaks tai kolme erilaista musiikkityyliä. Ni nyt joku semmonen hyppelehtivä olo tuli tossa kohassa.

Kun keskusteltiin siitä, mitä on tekstitettävä, esille tuotiin seuraavia seikkoja:

- laulun sanat
- musiikin tyyppi: (surumielinen) tango, romanttista musiikkia, taustamusiikkia
- kappaleen nimi, varsinkin jos merkitystä juonen kannalta
- voimakkuus (kovaa, hiljaista), tempo
- äänilähde (radio, tv)
- musiikin alkaminen ja päättyminen.

Pelkän kuvailun lisäksi ehdoteltiin, miten musiikkia voisi merkitä, esimerkiksi nuotilla tai ristikkomerkillä. Innovatiivinen ajatus oli, että musiikin voisi merkitä vasempaan yläkulmaan, jolloin se ei häiritse tekstiä – usein musiikin kanssa on yhtä aikaa puhetta. Merkintä voisi olla erivärinen musiikkityypin mukaan: jos signaali on musta, tietää, että nyt pitää alkaa pelätä, mutta roosa voisi merkitä hempeää musiikkia.

7 Äänimaisema

Myös muiden äänien kuin puheääneen liittyvien ilmiöiden ja musiikin kuvailu voi olla tärkeitä. Vaikka katsoja havaitsisi äänen, jos sitä ei kuule selvästi, sen tulkitseminen on vaikeaa. Esimerkiksi 1. ryhmässä todettiin, että oli häiritsevää, kun kuuli veden tippumista, mutta ei tiennyt, mitä se oli, koska äänilähdettä ei ollut merkitty. Tässä tapauksessa ongelma oli kuitenkin videokuvan tummuudessa, kuten osallistujat myös epäilivät; paremmassa kuvassa veden tippuminen olisi näkynyt. Seuraavassa on esimerkkejä äänimaiseman kuvailusta. Ensin on selitys kontekstista, jossa kuvailu esiintyy, sen jälkeen sulkeissa tekstityksessä annettu kuvaus.

- (8) Kuvassa on urakoitsija, joka seisoo kameraan päin ja puhuu insinöörille. Taustalla näkyy hänen autonsa, auton ovi on auki ja auton vieressä seisoo asianajaja. Asianajaja menee töräyttämään auton torvea, urakoitsija kääntyy häneen. Kuvaus: (Auton torvi.)
- (9) Kylän miehet ovat tulleet keskellä yötä purkamaan työmaata. Urakoitsija tulee paikalle, keskeyttää miesten puuhan ampumalla ilmaan. Kuvassa näkyy urakoitsija käsivarsi ylös ojennettuna, mutta kättä ja siinä olevaa asetta ei näy. Kuvaus: (Ampuu.)

Kuten esimerkit osoittavat, äänimaisemalla on näissä kohdin merkitystä ja sen tekstitys on siten perusteltua. Esimerkki äänestä, jota ei ole tekstitetty, on kohta, jossa insinööri hakkaa vasaralla aitaan suussaan naula. Vasaraa ei näy, mutta naulasta ja asennosta voi kenties päätellä, mitä hän on tekemässä. Kuulevan tulkintaa auttaa vasaroimisen ääni.

Yleisesti ottaen todettiin, että kaikki mitä ei näe, on kirjoitettava. Nähtävissä olevaa ei tarvitse merkitä; esimerkkinä osallistuja mainitsi ”ampuu ilmaan”. Näitä kohtia, joissa henkilö ampuu näkyvästi ilmaan, on elokuvassa useampia.

Vaikka äänen kuulisi, huonokuuloisen voi olla vaikea hahmottaa, mikä ääni on kyseessä. Esimerkkinä tästä tuli 1. ryhmässä esiin kohta, jossa ei tiedetty, oliko kyse rummutuksesta vai veden tippumisesta – tässä näkemistä vaikeutti tumma kuva. Myös äänen voimakkuudella on merkitystä, esimerkiksi kovempi kolahdus kuuluu voimakkaana kuuleville, se on merkitsevää ja siten tapahtuman pitäisi näkyä myös tekstissä. Voimakkuuden merkitystä osoittaa seuraava 2. ryhmän osallistujan kysymys elokuvan aikana: ”Miten kovaa toi sade ropisee?”

8 Lopuksi

Tässä tutkimuksessa katsotun elokuvan pohjalta eniten keskustelua herättivät värien käyttö (puhujien identifiointi), kieli, musiikin ja muun äänimaailman kuvaus. Värien esiin nostaminen johtui kahdesta syystä: värien näkyvyydessä voi olla ongelmia, ja toisaalta värien tehtävä, puhujien identifioiminen, on olennaisen tärkeä ohjelman seuraamisen kannalta. Kielen osalta usein pohditaan puhekielen tekstittämisen ongelmallisuutta ja tekstityksen tarkkuutta. Tarkkuudesta keskusteltiin tämänkin tutkimuksen ryhmässä. Puheen tarkasta toistamisesta tavoitteena vallitsi yksimielisyys, mutta siitä, mitä tarkkuus on tai mitä sen pitäisi olla, oli erilaisia käsityksiä. Kielimuotoa enemmän keskustelua herätti henkilöiden käyttämä kieli, sillä elokuvassa puhuttiin suomea ja venäjää, mikä ei aina ollut selvää ääntä kuulemattomalle katsojalle. Kolmas runsaasti näkemyksiä nostattanut aihe oli äänimaailman ja erityisesti musiikin kuvailu. Katsotussa elokuvassa oli monenlaista musiikkia, joten se soveltui hyvin musiikin kuvailemisen pohdintaan.

Tutkimukseen osallistuneille tekstitys on edellytys ohjelmien katsomiselle, kuten yksi osallistuja keskustelun alussa sanoi: ”Multa olis kokonaan jäänyt tuo kuva katsomatta, jos ei ois tekstitystä.” Fokusryhmien keskustelun aktiivisuus ja spontaanien kommenttien runsaus ja monipuolisuus osoittivat, että osallistujat olivat pohtineet ohjelmatekstityksen ongelmia ja niistä oli todennäköisesti myös aikaisemmin keskusteltu.

Yleisesti tekstityksestä todettiin, että sen on oltava looginen ja poukkoilu häiritsee. Esimerkiksi *Puolin ja toisin* elokuvassa kielen epäsystemaattinen tekstitys hämmensi katsojia. Yksi osallistujista totesi, että tekstitettäessä pitäisi mukana olla kuulovammainen katsoja sanomassa, mitä pitäisi tehdä. Kuulevan on vaikea asettua ääntä huonosti kuulevan tai kuuron katsojan asemaan. Tutkimuksen elokuvaan liittymätön, yleinen kommentti koski kaksikielisiä ohjelmia, joissa puhutaan suomea ja ruotsia. Niissä toinen kieli on käännetty, mutta toista kieltä ei ole tekstitetty. Kuulovammainen kaksikielinen katsoja haluaisi nähdä molemmat kielet alkuperäiskielellä tekstitettynä.

Tässä tutkimuksessa käytetyn menetelmän rajoituksena on se, että huomio voidaan kohdistaa yhteen tai hyvin pieneen määrään katsottavia ohjelmia. Erityyppisissä ohjelmissa ja elokuvissa on kuitenkin hyvin erilaista puhetta, ja lisäksi televisioyhtiöiden tekstityskäytänteet ja myös eri tekstittäjien ratkaisut ovat erilaisia. Toisaalta esimerkiksi kyselytutkimukseen verrattuna ryhmäkeskustelu menetelmänä tuo esiin paljon

yksityiskohtaista tietoa katsojien mielipiteistä. Lisäksi keskusteluryhmässä jaetaan yhteistä kokemusta. Kun samasta asiasta tuodaan esiin eri näkökohtia, yksikin keskustelija voi esittää erilaisia näkemyksiä – täydentää omaa mielipidettään, mutta myös muuttaa sitä kuullessaan toisen argumentoinnin. Kun kysymys on asioista, joihin ei ole yksinkertaisia vastauksia, fokusryhmä on tiedonkeruumenetelmänä hedelmällisempi kuin kyselytutkimus.

Erityisesti elokuvan aikana käyty keskustelu osoittautui rikkaaksi, koska siinä nousi esiin konkreettisia tekstityskohtia ja näkemyksiä niiden ratkaisusta. Katsomisen jälkeenkin puhuttiin yksityiskohdista, mutta myös yleisemmällä tasolla ohjelmatekstityksestä. Keskustelu osoitti myös, miten erilaisia pienessäkin ryhmässä vastaanottajat ovat: Ne, jotka kuulivat puheen ja äänet, antoivat hyvin yksityiskohtaista ja myös kriittistä palautetta. Ne, jotka olivat pelkästään tekstin varassa, olivat vähemmän kriittisiä. Nuoremmat katsojat olivat kriittisempiä kuin vanhemmat. Koska katsojissa on suuria eroja, tärkeää olisi tutkia muita suuria vastaanottajaryhmiä: syntymäkuuroja, joiden äidinkieli on viittomakieli, sekä kuulevia, suomea vieraana kielenä puhuvia. Tulevaisuudessa tekniikka todennäköisesti mahdollistaa sen, että vastaanottaja voi itse valita paitsi tekstityksen myös sen muodon: hyvin tarkan tai tiivistetyn, kuvailutiedoin tai ilman.

Lähteet

Arnaíz Uzquiza, Verónica 2010. SUBSORDIG: The need for a deep analysis of data. Teoksessa: Anna Matamala & Pilar Orero (ed.) *Listening to Subtitles. Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing*. Bern: Peter Lang, 163–174.

Asetus televisio-ohjelmiin liitettävästä ääni- ja tekstipalvelusta 292/2011. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110292> [viitattu 28.7.2015].

Bartoll, Eduard & Anjana Martínez Tejerina 2010. The positioning of subtitles for the deaf and hard of hearing. Teoksessa: Anna Matamala & Pilar Orero (ed.) *Listening to Subtitles. Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing*. Bern: Peter Lang, 69–86.

Kytömäki, Juha & Ari Savinen 1993. *Terveisiä katsojilta. Palautetutkimuksen televisiota koskevien keskustelujen analyysi*. Tutkimusraportti 1/1993. Yleisradio, tutkimus ja kehitysosasto.

Morgan, David L. 1996. Focus groups. *Annual Review of Sociology* 22:1, 129–152.

Neves, Josélia 2005. *Audiovisual Translation: Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing*. PhD Dissertation. University of Surrey-Roehampton. Saatavissa: <http://roehampton.openrepository.com/roehampton/handle/10142/12580> [viitattu 28.2.2016].

Pérez-González, Luis 2014. *Audiovisual Translation. Theories, Methods and Issues*. London: Routledge.

Pöntys, Minna 2016 (tulossa). Ohjelmatekstitys – silmin nähtävää puhetta. Teoksessa: Liisa Tiittula & Pirkko Nuolijärvi (toim.) *Puheesta tekstiksi. Puheen kirjallisen esittämisen alueita, keinoja ja rajoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Romero-Fresco, Pablo (ed.) 2015. *The Reception of Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing in Europe*. Bern: Peter Lang.

Tiittula, Liisa & Päivi Rainò 2013. Ohjelmatekstityksen laatu ja saavutettavuus vastaanottajan näkökulmasta. Julkaisussa: Marja Kivilehto, Minna Ruokonen & Leena Salmi (toim.) *MikaEL. Kääntämisen ja tulkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*. Vol. 6, 64–83. Saatavissa: https://sktl-fi-bin.directo.fi/@Bin/ed34e29dbdfb68f8ab3d4b265298903f/1388663570/application/pdf/319357/TiittulaRaino_MikaEL2013.pdf [viitattu 20.8.2015].

Tuominen, Tiina 2012. *The Art of Accidental Reading and Incidental Listening: An Empirical Study on the Viewing of Subtitled Films*. Tampere: Tampere University Press.

Valtonen, Anu 2005. Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa: Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 223–241.

Vertanen, Esko 2007. Ruututeksti tiedon ja tunteiden tulkkina. Teoksessa: Riitta Oittinen & Tiina Tuominen (toim.) *Olellaisen äärellä. Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Tampere: Tampere University Press, 149–170.

Viestintävirasto 2015. Ääni- ja tekstitysvelvoite televisio-ohjelmissa. Saatavissa: <https://www.viestintavirasto.fi/tvradio/ohjelmisto/aani-jatekstityspalvelut.html> [viitattu 28.7.2015].

Yle 2015. Tekstitys. Saatavissa: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/12/04/tekstitys> [viitattu 20.8.2015].

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

Liisa Tiittula toimii professorina Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimusalueitaan ovat mm. kirjoitustulkkaukset, ohjelmatekstitys, kirjallisuuden suomentaminen ja multimodaalinen vuorovaikutus.

Sähköpostiosoite: [liisa.tiittula \(at\) helsinki.fi](mailto:liisa.tiittula@helsinki.fi)